

A FILOZÓFIA SZEGEDI EMLÉKEZETE A FILOZÓFIA TANSZÉK SZÁZ ÉVE (1921–2021)

LACZKÓ SÁNDOR

Ritka esemény, amikor egy hazai filozófiai intézmény létrejöttének centenáriumáról emlékezhetünk meg. A magyar filozófia története ugyanis nem bővelkedik egyetemi intézmények sokaságában, s főleg nem olyanokban, amelyek legalább száz évesek. A szegedi filozófia tanszék (intézet) viszont 2021 őszén ünnepelte centenáriumát, s ezen alkalomból az SZTE Klebelsberg Könyvtár virtuális kiállítással emlékezett meg a filozófia szegedi egyetemi intézményesülésének száz évéről. A kiállítás szövegek, fényképek és dokumentumok segítségével mutatta be a filozófia szegedi jelenlétének elmúlt évszázadát, annak fontosabb szereplőit, eseményeit, szellemiségét és kiadványait. Egy cezúrakkal teli történet villan fel előttünk, amelynek stációi érdemesek arra, hogy kiállítás, konferencia előadás, illetve szöveges formában is bemutatásra kerüljenek. Hiszen ez az a tanszék, amelynek Bartók György által hirdetett kurzusait a filozófiai ismeretekkel elsőévesként még alig rendelkező József Attila is előszeretettel látogatta, aki ezáltal itt tett szert némi (költészetében is nyomon követhető) filozófiai műveltségre. Ez az a tanszék, amelynek professzora, Halasy-Nagy József elsőként fordította le Arisztotelész *Metafizika* című művét magyar nyelvre. Ez az a tanszék, amelynek munkatársai ezen száz év alatt számtalan klasszikus filozófiai művet ültettek át magyar nyelvre. Ez az a tanszék, amelyen éveken át tanított, illetve évtizedeken át tartott előadásokat a kortárs magyar filozófiai élet legismertebb nemzetközi tekintélye, Heller Ágnes. S igen, ez az a tanszék, amelyen száz év alatt diákok sokasága részeltette magát a filozófia gyötrelmeiben és gyönyöreiben, tanult meg (jó esetben) árnyaltan és kritikusan gondolkodni, hogy aztán szétszéledve a világban (ugyan-csak jó esetben) kárt okozzon a butaságnak. Virtuális barangolásra hívja tehát a látogatókat a kiállítás, amely a szegedi filozófiai élet száz évének történetébe enged bepillantást¹. Jelen tanulmány pedig ezen kiállítás anyagának felhasználásával a tanszék létrejöttéről és első évtizedeiről kíván szólni.

¹ A kiállítást összeállította: Laczkó Sándor

<https://mediateka.ek.szte.hu/exhibits/show/filozofia/eloljaro>

A TANSZÉK VEZETŐI (1921–2021)

Az 1872-ben Kolozsváron alapított Ferencz József Tudományegyetem 1921 őszi Szegedre kerülését követően az egyetem Bölcsészet- Nyelv- és Történettudományi Karán a Filozófiai Intézet vezetésére az a Bartók György kapott megbízást, aki Kolozsváron Böhm Károly tanítványa volt, s aki ekkorra már neves filozófusnak számított. Bartók egészen 1940. október 19-ig, az egyetem kolozsvári visszatelepülésig, mint 'nyilvános rendes egyetemi tanár' vezette az Intézetet, s emellett több egyetemi funkciót is betöltött. Az egyetem 1940 őszi kolozsvári visszatelepülését követően a Filozófiai Intézet vezetését 1940 október 19-től 1948 január 31-ig Halasy-Nagy József vette át, mint 'nyilvános rendes egyetemi tanár'.

1948 után az Intézet életében zavaros évek következtek. Régi nagyhírű professzorokat hallgattattak el, így például Halasy-Nagy Józsefet kényszer-nyugdíjazták. A változások a legérzékenyebben a marxista-leninista ideológia által közvetlenül befolyásolt tanszékeket érintették. Az 1948 és 1951 között a még formálisan önálló Filozófiai Intézet 1952 és 1959 között már a Marxizmus-Leninizmus Tanszék Filozófiai Szakcsoportjaként működött tovább, majd 1959-től 1990-ig a Marxizmus-Leninizmus Tanszékcsoport Filozófia Tanszékeként. Ezekben az évtizedekben Kalocsai Dezső (1953–1973) és Horuczi László (1973–1989) irányították a tanszék munkáját.

A tanszék vezetését 1989-ben Csejtei Dezső vette át, aki ekkor a tanszék legelismertebb kutatójának, a spanyol egzisztencializmus legjobb hazai szakértőjének számított. Vezetésével felerősödött a már korábban elkezdődött folyamat: a tradicionális értelemben vett filozofálás, illetve a filozófiatörténeti kutatások, valamint elindult az önálló filozófia szakos képzés.

2000-ben Dékány András vette át a tanszék irányítását, aki a francia filozófia avatott kutatója, számtalan klasszikus francia filozófiai mű fordítója és a tanszék francia kapcsolatainak megalapozója volt. Őt 2008-ban Gyenge Zoltán követte, aki Kierkegaard, Schelling és Nietzsche kutatójaként vívott ki köteteivel elismerést. 2021. július 1-től pedig Pavlovits Tamás, a korai újkori francia filozófia elismert kutatója vette át a tanszék irányítását.

A FILOZÓFIA INTÉZMÉNYESÜLÉSE ÉS AZ OKTATÁS SZELLEMISSÉGE

A Ferencz József Tudományegyetem Kolozsvárról történő kitelepítését követően az 1921. évi XXV. törvény cikk értelmében az egyetem Szegeden nyitotta meg újra kapuit. Az 1921/1922-es első szegedi tanév hivatalosan október 9-10-én kezdődött. Köszönhetően annak, hogy a filozófiai műveltség elsajátítása már az egyetem kolozsvári időszakában is hangsúlyos szerepet kapott, a

filozófia oktatáson belüli pozíciói Szegeden is erősek maradtak². A tanszéket irányító Bartók György a Filozófiai Intézet mellett működő Pedagógiai Intézetet is vezette 1925 januárjáig. A két intézet szoros kapcsolata nyilvánult meg abban, hogy óráik együtt, "Bölcsészeti és neveléstudományi előadások" címen lettek meghirdetve. Bartók hosszú ideig a Magyar Királyi Tanárképző Intézet igazgatói székét is elfoglalta, valamint az Országos Tanárvizsgáló Bizottságban is fontos pozíciót töltött be. A neokantiánus professzor szinte egyszemélyben határozta meg a szegedi filozófiaoktatás minőségét és irányultságát.

1930-ban került sor a II. számú Filozófiai Intézet megalapítására, amelynek hátterében a korszakra jellemző, részben egyházi, felekezeti befolyásolt ságú tudánypolitika állt. A Katolikus Egyház ugyanis nehezményezte, hogy döntő részt Kolozsvárról áttelepült református professzorok vezetik az egyetem tanszékeit, s szerették volna elérni, hogy katolikus vezetésű filozófiai tanszék is működjön. Klebelsberg Kuno kultuszminiszter közbenjárására az Egyetemi Tanács megszavazta az új tanszék létrehozását, így 1930. április 2-től 1940. október 19-ig II. számú Filozófiai Intézet is működött az egyetemen, a katolikus Mester János vezetésével.

Az egyetem 1940 őszén bekövetkező kolozsvári visszatelepülését követően megszűnt a II. számú Filozófiai Intézet, Mester a Neveléstudományi és Lélektani Intézet vezetője lett. Október 19-én ugyancsak megszűnt Bartók tanszékvezetői megbízatása, ekkortól a Kolozsvárra visszatelepülő egyetem rektora lesz. Szegeden Horthy Miklós Tudományegyetem néven működött tovább az egyetem. A Filozófiai Intézet vezetését 1940. október 19-től 1948. január 31-ig a (működését 1940 ősztől felfüggesztő) pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemről Szegedre települő Halasy-Nagy József vette át.

1921 és 1948 között Bartók György, Halasy-Nagy József és Mester János mellett, különféle (főként magántanári) minőségben, de rendszeresen tartott filozófiai jellegű stúdiumokat többek között Joó Tibor, (Kibédy) Varga Sándor, Újszász Kálmán, Baránszky Jób László, Bognár Cecil, valamint Techert Margit. Mellettük néhány ún. fizetéstelen gyakornok (a mai demonstrátor elődje) képezte a tanszék oktatói gárdáját³.

² A filozófia kolozsvári oktatásának megszervezésében, a filozófia műveléséhez szükséges intézményes feltételek megteremtésében Böhm Károlynak volt nagy szerepe, aki tudását külföldön alapozta meg, majd önálló filozófiai rendszer létrehozásával próbálkozott. Kolozsváron 1896 és 1912 között vezette a Filozófiai Tanszéket, s szellemisége tanítványai révén évtizedekig befolyásolta a magyar filozófiai életet.

³ A Filozófiai Intézet keretein kívül, a Jogi- és Államtudományi Karon ugyancsak kiváló professzorok tartottak jogfilozófiai, társadalom- és államelméleti jellegű stúdiumokat, így például Moór Gyula (1921-1929), Horvát Barna (1929-1940), illetve a későbbiekben Bibó István (1946-1950). Az ún. 'szegedi jogbölcseleti iskoláról' lásd:

A kapuit Szegeden megnyitó egyetem szellemiségét döntő részt a kolozsvári tradíció, illetve a két világháború közötti politikai kurzus oktatás- és tudománypolitikában is megnyilvánuló ideológiája határozta meg. Ennek megfelelően az egyetem vezetése (a kultusztárcával összhangban) az egyetemen olyan intézményt látott, amely alapvetően az állampolgári nevelésre (tanításra), a szakképzésre (hivatásra képzésre) és a tudósképzésre (kutatásra), összességében a nemzet vezető társadalmi rétegének a kiképzésére hivatott. Noha a napi politika befolyásától igyekezett távotartani magát az egyetem, s az ismeretszerzésre helyezték a fő hangsúlyt, mindezt csak úgy tartották megvalósíthatónak, ha mind a tudományos kutatást, mind pedig az ifjúság nevelését a "nemzeti eszmével és nemzeti érzülettel fenntartott szoros kapcsolat" határozza meg. E szellemiség képviselőjében a filozófiára kettős feladat hárult. Egyrészt mint az általános tudást és műveltséget megalapozó, a szellem szabadságát felmutató, egyetemes emberi tudáskincset átörökítő gondolkodásmódot és értékrendet közvetítő elméleti tárgy volt jelen az oktatásban. Másrészt vizsgolt olyan tárgyként, amely a "kurzusideológiával" összhangban igyekezett megalapozni a nemzeti érzelmű, az ország vezetésére hivatott ifjúság képzését, vagyis olyan tárgyként, mint amelynek felelősége van az ifjúság nemzeti orientáltságú nevelésében. A filozófiai és neveléstudományi előadások együttes meghirdetése is ezen utóbbi elvárást támasztotta alá.

Bartók ugyanakkor a direkt napi "nemzetpolitikai" befolyástól mentesíteni kívánta a filozófia oktatását. Az általános tudás megalapozásának és a nemzeti nevelésnek a kettőssége nyilvánul meg a két világháború közötti időszak tanrendi témaválasztásaiban. Bartók a filozófia egyetemes gondolatainak közvetítése igényével rendszeresen hirdetett *A philosophia egyetemes története* címen előadásokat, és hasonló rendszerességgel tartott lélektani, etikai, esztétikai és logikai kurzusokat, ám mindig fontosnak tartotta olyan filozófiai stúdiumok hirdetését, amelyekben kifejeződik a sajátos magyar érzület- és gondolatvilág. Így például előadásokat tartott a magyar filozófia történetéről, Arany és Vörösmarty szellemi alkataráról, Petőfi lelkületéről, illetve *Faj, nép, nemzet* címmel a nemzeteszme problematikájáról.

A nemzeti tematika jelenléte az oktatásban Bartók részéről ugyanakkor egy sajátos filozófiai nézőpontot feltételezett. A gondolkodás nemzeti/világnézeti meghatározottságát csak filozófiai alapokon tudta elképzelni, amennyiben szerinte a filozófia egyetemes értékeinek, a klasszikus filozófiai gondolatoknak kell szerepet kapniuk a nemzeti problematika teoretikus feloldásában. Szerinte ezen értékek és gondolatok közvetítése nemzeti érdek is egyben. A filozófiáról alkotott nézetei azt az akkor tradicionálisnak mondható felfogást képviselték,

amely – böhmi alapokon – a filozófiát olyan univerzális és érdek nélküli gondolkodásmódnak tartotta, amelynek elsajátításával a nemzeti kultúra is gazdagodik. A filozófia szerinte az ismeret problémájával foglalkozik, s az ‘Egészről’ alkotott elméleti tudás akar lenni, amelynek rendszerben, rendszer-szerű gondolkodásban kell megnyilvánulnia. Bartók oktatói és filozófusi tevékenységét ezen álláspont határozta meg.

Az 1921-es áttelepülést követő első tanévben a különböző karokon tanuló hallgatók összlétszámához (1 007 fő) képest meglepően kevés a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karra beiratkozott hallgatók száma. Mindössze 29 rendes és 10 rendkívüli hallgatót regisztráltak az évkönyvek. A következő években lassan emelkedett a létszám, így például 1924/25-ben 48 rendes és 2 rendkívüli, 1930/31-ben már 215 rendes és 3 rendkívüli hallgató iratkozott be a karra⁴.

A hallgatók alapvetően a tanszabadság elve szerint választhattak a tanrendben meghirdetett órák közül. Az előadások kiválasztásának szempontjairól az éves tanrendek mindössze annyit állapítottak meg, hogy azok legyenek összhangban a kar általános követelményével, amely nyolc féléven át heti 20 óra hallgatását írta elő kötelezően, melyekben a filozófiai jellegű stúdiumok is benne foglaltattak. Az előadásokat a hallgató saját tanulmányi céljai szerint választhatta ki, tanrendjét annak megfelelően állíthatta össze, hogy középiskolai tanári oklevelet, vagy bölcsészdiplomát kívánt szerezni⁵. A tanári pályára készülőк választott szaktárgyukon kívül más tudományterületekről – így filozófiából – is kötelesek voltak előadásokat hallgatni. A szaktárgyak mellett az I-II. évben a filozófiai tárgyak közül (lélektan, logika, etika és filozófiatörténet) hármat kellett felvenni, míg a III-IV. évben pedig egy-egy addig még nem hallgatott filozófiai tárgyat. A tanári pályára készülőк a Tanárképző Intézet óráit és gyakorlatait is kötelesek voltak látogatni, köztük a filozófia oktatásával kapcsolatos módszertani kurzusokat is, amennyiben az egybeesett választott szaktárgyukkal. Azon hallgatók esetében, akik nem kívántak tanári oklevelet szerezni, a teljes tanszabadság elve érvényesült, s az egyetem doktori szabályzatának

⁴ Mindennek a filozófia oktatása szempontjából azért van különös jelentősége, mert elsősorban ezen hallgatók voltak a filozófiai képzés alanyai, noha a karok közötti áthallgatás lehetősége adott volt a diákok számára, sőt Bartók hirdetett is olyan filozófiai előadásokat, amelyek valamennyi kar hallgatóinak szóltak.

⁵ A tanrendi kimutatásokból világosan kitűnik, hogy ugyan a tanszabadság elve érvényesült, de az első években alig volt több előadás meghirdetve, mint amennyit kötelezően fel kellett venni filozófiából. A diákok választhattak ugyan, csak nem nagyon volt miből. A félévenként kötelező filozófiai jellegű stúdiumokat valamivel könnyebb volt összeállítani a harmincas években, ekkor ugyanis már átlagosan 6-10 meghirdetett előadás közül lehetett választani, majd a negyvenes években ismét némi visszaesés mutatkozott óraszámok tekintetében.

értelmében saját érdeklődési körük szerint állíthatták össze tanrendjüket, azzal a kitételrel, hogy a négy évi rendes hallgatás után lehetőleg doktori szigorlaton egy fő és kettő melléktárgyból kellett eredményesen vizsgáznuk. Néhány kivételtől eltekintve azonban a filozófia döntő részt melléktárgyként szerepelt mind a bölcsészdoktori, mind pedig a tanárminősítő szigorlatokon.

A hallgatók filozófiai gondolkodásmódra történő ösztönzését, a filozófiai témákban való kutatások elősegítését szolgálta az évi rendszerességgel meghirdetett pályatételek rendszere, mely komoly pénzjutalomban részesítette a nyertes hallgatókat. A pályázóknak minden évbe előre megadott témában volt lehetőségük pályamunkáik elkészítésére. Ilyen megadott téma volt például Platón és Plotinosz tanának összevetése, Kant magyarországi hatásának elemzése, vagy éppen Böhm Károly logikai értékekről szóló tanának vizsgálata. A pályamunka minden esetben elmélyült kutatómunkát igényelt, s bár nem minden évben adták ki a díjat, a pályatételek rendszere színvonalas dolgozatok elkészítésére ösztönözte a hallgatókat.

BARTÓK GYÖRGY ÉS HALASY-NAGY JÓZSEF

Vitathatatlanul Bartók György és Halasy-Nagy József voltak az első negyed század két meghatározó filozófus személyisége az egyetemen. A filozófia szegedi egyetemi oktatásának intézményesülése az ő nevükhöz köthető. Bartók vezetése alatt megindult és jelentős eredményeket mondhatott magáénak az egyetemen folyó filozófiai oktatás, mind az általános, mind pedig a tudósképzés tekintetében. Bartók Györgynek – éppúgy mint a szegedi egyetem első professzorainak – nagyon nagy szerepe volt abban, hogy a harmincas évekre Szeged a magyar tudományos élet jelentős centrumává vált, kulturális és tudományos központ lett. Ennek bizonyítéka Szent-Györgyi Albert Nobel díja. A helyi tudományos élet fontos fórumává vált a Bartók György főszerkesztésében megjelenő *Acta Literarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscosephine*. Külön említést érdemel a Bartók szerkesztésében Szegeden kiadott *Szellem és Élet* című folyóirat, amely 1936 és 1944 között jelent meg, viszont 1941-től már kolozsvári keltezéssel. A folyóirat a böhmi szellemiség képviselőjére, illetve a vidéki filozófiai élet összefogására vállalkozott. Emellett *Szellem és Élet Könyvtára* címmel könyvsorozatot indított Bartók, melynek keretein belül nagyobb terjedelmű tanulmányok megjelentetésére vállalkozott.

Bartók utóda a filozófiai katedra élén Halasy-Nagy József lett. Az új professzor ekkor már szintén komoly tudományos előélettel rendelkezett. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen volt rektor majd prorektor, három alkalommal dékán és prodekán. Szegedre kerülésekor azonnal megbízták a

prodékáni feladatok ellátásával, a következő tanévben pedig már ő a bölcsészettudományi kar dékánja.

Halasy-Nagy József korának egyik jelentékeny filozófus személyisége, különösen ha filozófiatörténeti munkáit vesszük alapul. Szegedre kerülésekor országosan elismert szakértője az antik filozófiának, Platónról, Arisztotelész etikájáról írt műveit, illetve az antik bölcseletről kiadott összefoglaló munkáit tananyagként használták. *Arisztotelész Metafizikájának* 1936-ban megjelent magyar nyelvű fordításával pedig mindenképpen jelentőset alkotott. Felkészültsége, gazdag filozófiatörténeti ismeretei, nyelvtudása, (hat nyelven beszélt), oktatási és egyetemszervezési tapasztalatai azt sejtették, hogy a körülményekhez képest zökkenőmentes lesz a váltás a Filozófiai Intézet élén.

A magyar filozófia művelőire ebben az időszakban a legjelentősebb hatást Kant, illetve a neokantiánus irányzat gyakorolta. Halasy-Nagy is több értekezést publikált ebből a tárgykörből. A modern bölcséleti kérdések épp úgy foglalkoztatták, mint a politikai filozófia, a logika és az ismeretelmélet problémái. Filozófiatörténeti stúdiumai mellett az említett témákból is rendszeresen hirdetett előadásokat az egyetemen. Halasy-Nagy jó előadói készséggel rendelkező, hivatását rendkívül komolyan vevő valódi tanár egyéniség volt. Ezt a képességét nemcsak tanítványai, de tanártársai is becsülték. Bizonyítéka ennek számos egyetemi és tudományos megbízatása. Csak néhányat idézünk az egyetem 1940-41-es évkönyvéből: a Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet elnöke, az Országos Tanárvizsgáló Bizottság tagja, a Magyar Filozófiai Társaság és a Magyar Pedagógiai Társaság tiszteleti tagja, a pécsi Janus Pannonius Társaság és a Felsőoktatási Egyesület választmányi tagja, a Felsőoktatási Tanács és az Országos Ösztöndíjtanács tagja. Szakmai felkészültsége nagy-szerű szervezőkészséggel, kitűnő retorikai adottságokkal, korrektséggel és jelentős diplomáciai érzékkel párosult. Ezt nemcsak számos egyetemi és közéleti megbízatása tanúsítja, hanem az is, hogy 1944-ben, mint az egyetem delegáltja, ő képviselte az egyetemet a parlament felsőházában. Halasy-Nagy lényegében tovább vitte a Bartók György által képviselt szellemiséget a filozófia oktatása és kutatása terén. Kényszer-nyugdíjazása, s a tanszék politikai ellehetlenítése a filozófiaoktatás önállóságának a megszűnését eredményezte az egyetemen. A negvenes évek végétől a filozófia egy mindent uralni akaró pártállami ideológia, a marxizmus-leninizmus gyámsága alá került.